

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ

ВИПУСК 7

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 10

Видавництво М.П. Коць
Київ – Нью-Йорк
2002

іще виправлено. В оправі 100 аркушів (цебто 200 листків in folio). Є ще вкладні листки. Переклад цей, як видно із зазначеної книжки Естрейхера⁹, не видано»¹⁰. Наскільки можна судити, це – перше у спеціальній літературі повідомлення про рукопис перекладу “Божественної комедії” Данте, що його здійснив Крашевський.

Окрім стислого викладу історії зібрання та анотації документальних матеріалів, що входять до його складу, нотатка П.Тиховського містить низку принципів міркувань. Варте уваги, зокрема, припущення дослідника про належність частини невідданих малюнків не Ю.-І.Крашевському, а його синові. Ця гіпотеза здобула блискуче потвердження під час аналізу графічної частини зібрання, що його провів автор цих рядків¹¹. Нарешті, П.Тиховському належить заслуга публікації фрагментів вищезгаданого в “Акті” рукописного травелогу Людвіка Вілямовського “Dziennik podróży wodnej, odbytej Dniestrem” з архіву Крашевського, повний текст якого ще досі чекає на видання¹².

Так було розпочато наукове освоєння маловідомої і водночас істотної складової творчої спадщини польського письменника.

Степан Захаркін (Київ)

⁹ *Estreicher K.* 60 lat pracy J.-I.Kraszewskiego. – Kraków, 1887. – 80 s. (С.З.).

¹⁰ [Тиховський П.І.] Із паперів Й.-І.Крашевського // Літературний архів. – 1930. – Кн.І/ІІ. – С.361–363. – Підпис: П.Т.

¹¹ На жаль, В.Василенко в одній зі своїх книжок поквапився опублікувати деякі малюнки Ф.Крашевського, помилково оголосивши про їхню належність письменникові (*Wasylenko W.* *Українським tropem polskich pisarzy XIX i XX w.* – Passim). Ці та інші атрибуційні неточності, яких припускається у своїх роботах В.Василенко, буде розглянуто у спеціальній статті.

¹² [Тиховський П.І.] Із паперів Й.-І.Крашевського. – С.362. Рукопис Л.Вілямовського див.: Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. – Ф.40. – Од.зб.23.

АРХЕОЛОГІЧНІ ВІДКРИТТЯ У КИЄВІ 2002 РОКУ

Археологічні дослідження стародавнього Києва у ц.р. були зосереджені на території південно-східної частини колишнього “града” Володимира. По вул. Велика Житомирська, 2 були проведені розкопки всередині колишньої церкви Олександра Невського, побудованої наприкінці 1890-х рр., і на прилеглих до неї ділянках.

На глибині 0,5–1 м від сучасної поверхні були знайдені залишки двадцяти житлових і господарських будівель XI–XVIII ст. з супутніми виробами з глини, каменю, чорних та кольорових металів, скла, кісток і рогів тварин. Серед знахідок вирізняються свинцева висла печатка київського митрополита Іоана III (1090–1091), срібний позолочений перстень XII–XIII ст., а також унікальний кам’яний котел X ст. з залізною дужкою. За весь період археологічного вивчення не лише Києва, але й території Східної Європи такий цілісний виріб з каменю виявлено вперше. Місце виготовлення подібних кам’яних котлів – Норвегія. Окрім того, на дослідженій території знайдено 25 поховань християнського могильника XII ст. У деяких з них зафіксовані круглі мідні гудзики з петелькою, а також наявна плінфа (цегла) як під головою, так і в ногах померлих, що засвідчує їхню приналежність до монастирського кліру.

У північному притворі храму XIX ст. було знайдене підкурганне поховання київського дружинника в зрубній гробниці 3 x 3,2 м. У процесі її дослідження на дні камери виявлено кістяк чоловіка віком 35–40 років завдовжки 1,75 м. Одяг не зберігся. Скелет похованого лежав на дерев'яних ношах, накритих зверху шкірою, залишки якої були зафіксовані. Вище голови похованого знаходилися залишки колчана, в якому містилося 26 залізних ромбоподібних наконечників стріл. У верхній частині колчана виявлено бронзову литу накладку від його кришки, прикрашену рослинним орнаментом. Уздовж правого стегна лежав меч довжиною 94 см із залишками на ньому дерев'яних піхов, обшитих шкірою. На кінці піхов меча – литий двосторонній наконечник з мідного сплаву із зображенням на обох боках птаха (сокола?), що падає з небес. Поряд з мечем знайдена відлита з бронзи пряжка від його портупей з виконаним у техніці пуансон зображенням сямаргла. Зліва від кістяка воїна виявлено п'ять залізних обручів та залізна дужка з вушками від дерев'яного відра. Вище залишків відра лежали дві округлі ажурні срібні намистини, – ймовірно, деталі верхнього одягу похованого (корзна?). Поблизу тазових кісток знайдено залізний ніж із зотлілою дерев'яною ручкою і кам'яний брусок для загострення ножа чи стріл з отвором. Тут же виявлено залишки шкіряного гаманця з срібними бляшками різноманітної конфігурації, прикрашеними рослинним орнаментом. У гаманці знаходилися чотири мідні литі херсоно-візантійські монети з погрудним зображенням візантійських імператорів. Найраніша з них належала Льву VI (886–912), а найпізніша, карбована у 920 р., – Константинові VII Багрянородному (Порфірогенету) (913–959). Супутній поховальний інвентар свідчить про належність воїна до вищого князівського дружинного стану приблизно першої чверті X ст.

Ще одне цікаве поховання цього ж часу було знайдене в західному притворі церкви XIX ст. Це підкурганне поховання знатної киянки в ґрунтовій могилі, пограбоване в давньоруський час. З інвентаря похованої збереглося дві срібні лунниці, орнаментовані зерню, позолочений гудзик з петелькою, набір скляних пастових і кришталевої намистин, а також залізний ніж, знайдений біля правого стегна небіжчиці.

Не менш цікавою знахідкою є й підземна споруда господарського призначення – льох XII–XIII ст., який не має аналогів у Києві за весь час археологічного дослідження міста. Льох, викопаний у лесі на глибину 3 м, у плані був хрестоподібною будівлею, яка мала головний коридор довжиною 8 м і два бокових відгалуження по 4 м завдовжки. У південному відділенні льоху знаходилася зернова яма глибиною 3,1 м (могла вмістити декілька тон зерна). Під час дослідження льоху виявлено розвали великих корчаг, фрагменти амфор, горщиків, декілька світильників, цілий ряд предметів культового призначення: візантійська стеатитова іконка, бронзовий хрест з розп'яттям та ін.

Але найунікальнішою знахідкою є скарб золотих жіночих прикрас XII ст., який був знайдений у льоху за залишками одного з дерев'яних стовпів, до яких кріпилися двері, що розділяли підземне приміщення на дві частини. До скарбу входили: колт, рясна, очілля й два золотих ланцюжки. Найзначнішою прикрасою є колт з багатопрорізованою оправою та вставними черненими щитками, на одному з яких вигравіювано два птахи, а на іншому – композицію із розетки і стилізованих рогів.

Набір рясен (намиста) представлений 19 квадрифолійними бляшками, орнаментованими з лицевого боку емалевими зображеннями.

Окрім того, до скарбу входило 13 дугоподібних пластин від очілля головного убору, покритих черню, а також два ланцюги, котрі склалися з невеликих пластин завширшки 0,8 см. Кожен ланцюг налічував 167 ланок. Скарб був схований, ймовірно, у 1240 р., коли монголо-татари захопили Київ.

Таким чином, матеріали, отримані в результаті археологічних досліджень Києва 2002 року, є унікальними й безцінними для вивчення історичної топографії, некрополя міста X ст., історії київського ювелірного ремесла XII–XIII ст., історико-культурних та економічних зв'язків стародавньої столиці Київської Русі.

*Іван Мовчан, Володимир Гончар,
Михайло Ієвлев (Київ)*

КАРТОТЕКА УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩ

Не знаю, чи випадає самому присвоювати власне прізвище рідному своєму дітищу, не чекаючи хрещених батьків зі сторони, але, якби не суворі вимоги наукового жанру, я б так і назвав своє повідомлення: “Картотека Шелеста”, – ним самим, без ніяких сторонніх збудників і стимулів започаткована, далі – самим упродовж багатьох років без сторонньої допомоги ведена, неодноразово рятована з різноманітних життєвих колізій і побутових тарапат, котрих доля авторові цих рядків не шкодувала. Нині вона – ґрунтовне систематизоване зібрання української антропоніми (прізвищ), стоїть, поважно впливаючи на інтер’єр кімнати, вишикувавшись струнками рядами бібліографічних шаф, шаховок і секцій. Якось, надумавши підвести підсумок, спробував поррахувати кількість карток. Беручи в середньому по дві тисячі на бібліографічний ящик, загальний підсумок на той час становив 120 тисяч карток. Саме карток, не прізвищ, бо дослідницькі завдання, які колекціонер собі ставить, вимагають якнайбільше прикладів на кожне прізвище і його правописні варіанти. Віддаючись своєму захопленню протягом 40 років не систематично, а так собі, – спроквола, чисто по-любительськи, десь в роки горбачовщини (але не на його заклик до прискорення!) свідомо змусив себе до чогось схожого на передфінішний спурт, внаслідок чого колекція значно зросла й займає сьогодні 88 бібліографічних скриньок різної поємності, що дозволяє ошацувувати тотум на 170–180 тис. прізвищ. Багато це чи мало? Мушу чесно признатися: *мізер*. Французи на 1998 рік встановили, що 46 млн. 840 тис. громадян їхньої країни використовують 900 тисяч прізвищ. Двадцять відсотків цієї кількості перейшло за неповні сто років до розряду *історичних*; тобто таких, що були, але зі смертю останнього носія вийшли зі сфери активного вжитку.

Нічого подібного про свої прізвища ми не знаємо й не дізнаємося навіть тоді, коли засекречені матеріали останнього перепису будуть оприлюднені чи удоступнені дослідникам: адже перепис фіксує прізвищний матеріал повально, без спеціального виділення власне національного, питомого, українського. А тільки ними, суто українськими фамільними найменуваннями, мусимо французам не тільки дорівнювати, а й переважити їх, бо (і моя колекція це засвідчує!) мало ще який народ у світі так схильний до індивідуалізму й різноманітності в прізвищах, як наш.

* * *

Колекція почалася з осені 1959 року з перших днів мого приходу в редакцію міжобласної молодіжної газети “Київський комсомолец”. Помилки й різночитання в географічних назвах і прізвищах були справжнім бичем молодого